

Наукові перспективи
Видавнича група

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

№ 5(25)2026

*Тернопільський національний медичний
університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України*

Видавнича група «Наукові перспективи»

*Всеукраїнська Асамблея докторів наук з
державного управління*

Християнська академія педагогічних наук України

«Суспільство та національні інтереси»

№ 5(25) 2026

Київ – 2026

*Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical
University*

Publishing Group "Scientific Prospects"

*All-Ukrainian Assembly of Doctors of Science in Public
Administration*

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

«Society and national interests»

№ 5(25) 2026

Kyiv – 2026

“Суспільство та національні інтереси”: журнал. 2026. № 5(25) 2026. С. 2253

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України # 920 від 26.06.2024 журнал включений до Переліку наукових фахових видань України, категорія “Б”, спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки; 281 Публічне управління та адміністрування

Рекомендований до друку Президією Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління (Протокол від № 3/5-26, від 04.05.2026)

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання, Асоціації науковців України, Інституту освіти Азербайджанської Республіки

Журнал має за мету висвітлення результатів наукових досліджень та поширення інформації із основних аспектів розвитку людського капіталу, соціальних наук, журналістики та ін. для розвитку, удосконалення української національної науки

Згідно Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом МОН України від 15.01.2018 № 32, повнотекстовий доступ до наукових статей журналу представлений на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського НАН України та в Національній репозитарії академічних текстів

Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible та до міжнародної пошукової системи Google Scholar

Небеленчук Ірина Олександрівна доктор педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», (Кіровоград, Україна)

Члени редакції журналу:

1. Волошин Олена Романівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Дрогобич, Україна)
2. Воронка Маргарита Іванівна – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри освітології та педагогіки мистецтва Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Запоріжжя, Україна)
3. Гончарук Віталій Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри хімії та екології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)
4. Гумейр Гусейн Ахмедов - доктор педагогічних наук, професор (Баку, Азербайджан)
5. Гуменюк Тетяна Костянтинівна - доктор філософських наук, Заслужений працівник освіти України, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, інноваційно-методичного забезпечення освітнього та наукового процесів Київської муніципальної академії музики ім. Р.М. Глієра (Київ, Україна)
6. Дибкова Людмила Миколаївна - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформатики та системології ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)
7. Доктор Мутмайна викладач Університету Аль Асрія Мандар Сулавесі Барат, Індонезія, ад'юнкт-професор Департаменту освіти, Університет Manipal GlobalNxt Малайзії
8. Жуков Валері, Університет Миколи Коперника в Торуні (Торунь, Польща)
9. Кожевникова Алла Власівна - доцент кафедри освітології та педагогіки мистецтва Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, (Україна)
10. Коренева Інна Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету природничої і фізико-математичної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (Глухів, Україна)
11. Кравчук Людмила Степанівна - кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», завідувач кафедрою фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна» (Хмельницький, Україна)
12. Литовченко Ірина Миколаївна - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської мови технічного спрямування №2 Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" (Київ, Україна)
13. Р. Ахмад Закі Ель Ісламі, доцент, професор, доктор філософії, Департамент наукової освіти, Факультет підготовки вчителів та освіти, Університет Султана Агенга Тіртаєса (Індонезія)
14. Тавдгірідзе Лела - Доцент з теорії та історії педагогіки, професор кафедри педагогічних наук Батумського державного університету ім. Шота Руставелі (Грузія)
15. Шевчук Лариса Дмитрівна - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри математики, інформатики і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі (Переяслав, Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

- Тверезовська Н.Т., Демченко І.І., Григоренко Т.В., Сидорко В.П.** 995
УПРАВЛІННЯ ІНКЛЮЗИВНИМИ ЗМІНАМИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ
- Тишковець М.П., Новіцька О.І., Мельник Т.П.** 1007
РОБОТА З ЛЕКСИКОГРАФІЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ) ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПАНУВАННЯ ФАХОВОЇ МОВИ
- Тітова Г.В., Лісницький А.В., Лаговська Н.Г.** 1021
ФОРМУВАННЯ РУХОВИХ УМІНЬ І НАВИЧОК У СПОРТИВНИХ ІГРАХ ЗАСОБАМИ ПІДГОТОВЧИХ ТА ПІДВІДНИХ ВПРАВ
- Тітова Г.В., Бобошко В.В., Лісницький А.В.** 1032
МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНИХ ДІЙ У ВОЛЕЙБОЛІ ТА БАСКЕТБОЛІ В ОСВІТНЬОМУ І ТРЕНУВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
- Тодоров П.І., Константинов Д.С.** 1043
ПЛАНУВАННЯ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ В РІЧНОМУ ЦИКЛІ ПІДГОТОВКИ
- Турко О.В., Лотоцька А.І.** 1054
ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ
- Федоренко О.І., Марченко О.Г.** 1067
ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ТА САМООСВІТНЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СИСТЕМІ ВАЖЛИВИХ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ
- Форостян О.** 1080
ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
- Хомяк Г.Г.** 1093
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РЕКРЕАЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 811.161.2'23:808.51]-053.5

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5\(25\)-1054-1066](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1054-1066)

Турко Ольга Василівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0002-4178-0483>

Лотоцька Анна Ігорівна здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-наукової програми «Початкова освіта. Психологія» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0009-0003-6900-2362>

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті обґрунтовано психолінгвістичні та дидактичні засади розвитку комунікативної компетентності молодших школярів у контексті Нової української школи, зокрема сфокусовано увагу на розвитку монологічного мовлення. Визначено функції та роль мови й мовлення в становленні особистості дитини як суб'єкта комунікації. Монологічне мовлення потрактовано як складову мовленнєвої діяльності, що потребує сформованості когнітивних процесів, умінь планування, логічної організації та самоконтролю. Висвітлено психолінгвістичні особливості розвитку монологічного мовлення молодших школярів, залежність цього процесу від рівня розвитку мислення, пам'яті, уваги та уяви. До програмових вимог чинних типових освітніх програм для початкової школи щодо розвитку монологічного мовлення дібрано принципи, методи й прийоми навчання, що забезпечують ефективність мовленнєвого розвитку молодших школярів. Обґрунтовано доцільність використання інтерактивних, діяльнісних та комунікативно орієнтованих технологій навчання. Визначено педагогічні умови формування монологічного мовлення молодших школярів, зокрема організацію мовленнєвої діяльності на засадах розвитку критичного мислення, інтеграцію навчальних видів діяльності, застосування інтерактивних технологій і системне формування умінь планування та структурування висловлювань. На базі здійсненого теоретико-прикладного аналізу подано модель розвитку монологічного мовлення, імплементація котрої в освітній процес початкової школи сприятиме розвитку мовної особистості учня, здатної до ефективної комунікації,

самовираження, усвідомленої мовленнєвої діяльності, соціальної адаптації та успішності. Модель ґрунтується на поєднанні концептуальних засад (нормативно-законодавчих, психолого-педагогічних і лінгводидактичних), визначає мету, суб'єктів і структурні компоненти мовленнєвої діяльності (мотиваційний, когнітивний, мовленнєво-операційний, комунікативний, рефлексивний), а також передбачає реалізацію через систему принципів (комунікативної спрямованості, системності й послідовності, інтеграції змісту, активності та самостійності учнів) і відповідних педагогічних умов. Очікуваним результатом є сформованість у молодших школярів умінь будувати зв'язні, логічно структуровані та комунікативно доцільні монологічні висловлювання, здатність до мовленнєвої рефлексії, самоконтролю та адаптації висловлювання до різних комунікативних ситуацій.

Ключові слова: комунікативна компетентність, молодші школярі, психолінгвістичні фактори, монологічне мовлення, лінгводидактичні фактори.

Turko Olga Vasylivna PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Philological Disciplines for Primary and Early Childhood Education, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0002-4178-0483>

Lototska Anna Ihorivna a postgraduate student (Master's degree) on the educational and research programme 'Primary Education. Psychology', Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, <https://orcid.org/0009-0003-6900-2362>

PSYCHOLINGUISTIC AND DIDACTIC ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF MONOLOGICAL SPEECH IN YOUNGER SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Abstract. This article substantiates the psycholinguistic and didactic foundations for the development of communicative competence in primary school pupils within the context of the New Ukrainian School, with a particular focus on the development of monological speech. It identifies the functions and role of language and speech in the formation of the child's personality as a communicative agent. Monological speech is treated as a component of speech activity that requires the development of cognitive processes, planning skills, logical organisation and self-control. The psycholinguistic features of the development of monological speech in primary school pupils are highlighted, as well as the dependence of this process on the level of development of thinking, memory, attention and

imagination. Principles, methods and teaching techniques that ensure the effectiveness of speech development in primary school pupils have been selected in accordance with the curriculum requirements of current standard educational programmes for primary schools regarding the development of monological speech. The appropriateness of using interactive, activity-based and communication-oriented teaching technologies is substantiated. The pedagogical conditions for the formation of monological speech in younger schoolchildren have been identified, in particular the organisation of speech activities based on the development of critical thinking, the integration of learning activities, the application of interactive technologies, and the systematic development of skills in planning and structuring utterances. Based on the theoretical and applied analysis carried out, a model for the development of monological speech is presented; its implementation in the educational process of primary schools will contribute to the development of pupils' linguistic competence, enabling them to communicate effectively, express themselves, engage in conscious speech activity, adapt socially and achieve academic success. The model is based on a combination of conceptual foundations (normative-legal, psychological-pedagogical and linguistic-didactic), defines the objectives, subjects and structural components of speech activity (motivational, cognitive, speech-operational, communicative, reflective), and also provides for implementation through a system of principles (communicative orientation, systematicity and consistency, integration of content, and pupils' activity and independence) and corresponding pedagogical conditions. The expected outcome is the development in primary school pupils of the ability to construct coherent, logically structured and communicatively appropriate monological utterances, as well as the capacity for speech reflection, self-control and the adaptation of utterances to various communicative situations.

Keywords: communicative competence, primary school pupils, psycholinguistic factors, monological speech, language teaching factors.

Постановка проблеми. У Державному стандарті початкової освіти [7] наголошується, що головною метою навчання в початковій школі є гармонійний і всебічний розвиток дитини, розкриття її природних здібностей і талантів, формування ключових компетентностей і наскрізних умінь із урахуванням вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб. Розвиток монологічного мовлення у цьому процесі становить основу формування інших ключових компетентностей. Відтак актуалізується питання лінгводидактичних засобів розвитку мовної особистості учнів у контексті сучасної парадигми функціонування початкової освіти – Нової української школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний та прикладний аспекти монологічного мовлення як мовознавчого та дидактичного поняття порушено в працях лінгвістів, лінгводидактів, педагогів-практиків: монолог як форма мови, утворена в результаті активної мовленнєвої діяльності людини, розрахована на пасивне, опосередковане сприйняття і практично не пов'язана з відповідною промовою співрозмовника ні в змістовному, ні в структурному відношенні (Л. Кардаш); функції монологічного мовлення в епістолярному жанрі (В. Крищук); монолог як організована форма мовленнєвого висловлювання, котра вимагає не стихійного, а попереднього відбору змісту, чіткого планування й відповідного мовного оформлення, що забезпечує когнітивну та комунікативну достатність мовлення учня (О. Вашуленко); роль уроків літературного читання та спеціальних завдань для формування монологічної компетентності (О. Савченко; М. Вашуленко); оволодіння монологічним мовленням як складною формою зв'язного мовлення та необхідною умовою навчання дитини в школі (В. Зосімова); формування монологічного мовлення учнів початкових класів засобами медіа (Н. Сіранчук); особливості навчання спонтанного монологічного мовлення (З. Підручна) та ін.

Мета статті – визначити психолінгвістичні та дидактичні чинники розвитку монологічного мовлення молодших школярів в умовах Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. У наукових працях М. Вашуленка комунікативна компетентність молодших школярів трактується як інтегративна здатність особистості, що забезпечує ефективне використання мовних ресурсів у різних комунікативних ситуаціях, зокрема в процесі пізнання навколишнього світу та розв'язання практичних і соціально значущих життєвих завдань [2, с. 13]. Заслужують на увагу й трактування Ю. Вториникова: «Комунікативна компетентність – це здатність забезпечувати акт комунікації, дотримуватися норм та правил ведення діалогу, розмови» [5]; та М. Орап: «Комунікативна компетентність полягає в умінні встановлювати та підтримувати контакти з іншими людьми, тобто це певні знання, навички та уміння, які дають змогу зрозуміти співрозмовника та бути зрозумілим для інших у повсякденному житті» [13]. Без сумніву, комунікативна компетентність має складну багатокомпонентну структуру, що охоплює взаємопов'язані складові, необхідні для повноцінного мовленнєвого й соціального функціонування особистості. До її основних складових, зазвичай, відносять мовну, мовленнєву, соціокультурну, прагматичну та стратегічну.

О. Турко зазначає: «Комунікативна компетентність – здатність людини за допомогою мовних знань, системи психічних і поведінкових характеристик усно й письмово висловлювати та тлумачити поняття, думки, почуття, факти

й погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів)» [17, с. 170].

Доречним є представлення міркувань О. Кулик про те, що для людей з високою комунікативною компетентністю характерні такі риси:

- уміння встановлювати контакт із співрозмовником;
- здатність до ефективного використання як вербальних, так і невербальних засобів комунікації;
- уміння досягати взаєморозуміння незалежно від ситуації;
- здатність адекватно реагувати на мовленнєві сигнали інших осіб;
- здатність варіювати комунікативну поведінку відповідно до мети й умов спілкування [12].

Тобто сформованість комунікативної компетентності у молодшому шкільному віці не зводиться лише до оволодіння окремими мовними знаннями й уміннями, а передбачає цілісний розвиток особистості дитини як активного суб'єкта мовленнєвої діяльності. У цьому зв'язку виникає потреба чіткого розмежування понять «мова» і «мовлення», оскільки саме через мовлення реалізується комунікативна діяльність особистості.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови наведено такі визначення терміна «мова»: «1. Здатність людини говорити та висловлювати свої думки. 2. Сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у суспільстві звукових знаків для позначення об'єктивних явищ і понять, а також правил їх комбінування у процесі вираження думок. 3. Мовлення конкретної людини; манера говорити. 4. Те, що говорять, слова чи вислови конкретної особи. 5. Публічний виступ на певну тему, промова. 6. Виразження певної теми, засіб спілкування» [3, с. 682]. Мовлення визначається як «спілкування людей між собою за допомогою мови, мовна діяльність» [3, с. 682].

У термінологічному словнику автори О. Ганич й І. Олійник визначають мовлення так: «1. Процес добору і використання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу. 2. Мовлення є формою існування живої мови; у мовленні мова функціонує і перебуває в постійному розвитку. 3. Мова і мовлення взаємно та нерозривно пов'язані: мовлення існує на основі певної мови, а мова проявляє себе через мовлення її носіїв. 4. Мова є явищем загальним, належить усім, хто нею користується, тоді як мовлення – часткове, індивідуальне відносно мови» [6, с. 129–132].

Оскільки, як зазначає М. Вашуленко, комунікативна компетентність молодших школярів «виявляється у здатності успішно користуватися мовою ... у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань» [2, с. 13], під компетентністю у монологічному мовленні доцільно розуміти «здатність здійснювати усномовленнєву комунікацію в монологічній формі у життєво важливих для певного віку сферах і ситуаціях

5(25)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

відповідно до комунікативної мети» [2, с. 34]. Такий підхід підкреслює, що формування компетентності у монологічному мовленні є не лише освоєнням мовних правил і знань, а й розвитком здатності планувати, структурувати та логічно викладати власні думки, адаптувати висловлювання до різних комунікативних ситуацій та ефективно взаємодіяти з аудиторією.

На нашу думку, міркування М. Вашуленка варто поглибити розумінням монологічного мовлення й у писемній формі, позаяк писемне висловлювання, поряд з усним, виступає важливим засобом реалізації комунікативної компетентності молодших школярів. Саме в писемному монологічному мовленні найбільш виразно виявляється здатність учнів до усвідомленого планування змісту висловлювання, логічної послідовності думок, мовної точності та смислової завершеності тексту, що є необхідною умовою успішного навчання й подальшого особистісного розвитку.

Компетентність молодших школярів у монологічному мовленні формується через набір мовленнєвих умінь, здобутих у процесі навчання та передбачає володіння навичками логічного, послідовного та достатньо повного використання мовних засобів для вираження власних думок і почуттів, а також для їх адекватного донесення до слухачів. Уміння будувати монологічне висловлювання включає і когнітивні, і емоційні складові: учень не лише передає інформацію, а й організовує її так, щоб вона була зрозумілою, переконливою та емоційно насиченою.

Саме така інтеграція мовних, когнітивних і емоційно-ціннісних компонентів створює основу для формування мовної особистості, про яку М. Пентиліук слушно зазначає: «Мовна особистість – людина, що володіє виражальними багатствами мови, продукує її в різних життєвих ситуаціях і шанує її, дбає про її збереження й розвиток. Учень упродовж навчання в школі повинен стати такою особистістю» [14, с. 55]. Поняття мовної особистості відображає здатність учня не лише правильно користуватися мовними засобами, а й усвідомлено, доречно та творчо застосовувати їх у процесі спілкування, пізнання й самовираження.

Релевантними для формування мовної особистості є лінгвістичні та психолінгвістичні фактори, що забезпечують розвиток мовленнєвої компетентності, когнітивних процесів, комунікативних навичок та емоційно-ціннісного ставлення до мови. Зокрема, охоплюють сформованість мовних знань і мовленнєвих умінь, рівень розвитку мислення, пам'яті, уваги та уяви, здатність до мовленнєвого планування й самоконтролю, а також мотивацію до мовленнєвої діяльності. Сукупна дія зазначених факторів сприяє становленню мовної особистості молодшого школяра як активного суб'єкта комунікації, здатного свідомо й доречно використовувати мовні засоби в різних життєвих і навчальних ситуаціях.

З позиції психології монологічному мовленню властиві такі особливості:

- відносна безперервність – монологічне висловлювання становить єдність понадфразового рівня та триває певний проміжок часу без перерв, що забезпечує завершеність думки;

- послідовність і логічність – головна ідея повідомлення розкривається через доповнення, пояснення та аргументацію, що сприяє точному і зрозумілому висловленню думки;

- комунікативна спрямованість – вибір мовленнєвих одиниць визначається конкретною ситуацією спілкування та метою висловлювання [9, с. 56–57].

Розвиток мовлення молодших школярів межує із розвитком зв'язного мовлення, котре, своєю чергою, є особливою формою мовлення, у якій окремі вислови та речення логічно поєднуються у текст або монолог за певною тематикою й структурною послідовністю, забезпечує зрозумілість і послідовність думок завдяки використанню засобів зв'язку між частинами висловлювання.

Урахування вікових та психолого-педагогічних особливостей розвитку кожного з цих компонентів дає змогу планувати навчальний процес таким чином, щоб стимулювати мовленнєвий розвиток, підвищувати пізнавальну активність та формувати компетентну мовну особистість школяра. В основу таблиці 1 «Основні когнітивні характеристики учнів 1 – 4 класів» покладено праці таких науковців, як В. Волошина [4], О. Петрів [15], О. Скрипченко, І. Бушай, Л. Скрипченко [16], Ю. Бугера [1], А. Костриця, О. Сорочинська [11], та ін.

Табл. 1

Основні когнітивні характеристики учнів 1 – 4 класів

Клас	Мовлення	Пам'ять	Увага	Мислення	Уява
1 клас	Формується фонематичний слух, правильна звуковимова; активне засвоєння базової лексики; словниковий запас 2–3 тис. слів; переважають ситуативні висловлювання; короткі усні відповіді, прості перекази та описи на основі наочного матеріалу	Домінує мимовільна пам'ять; запам'ятовування носить образний і емоційний характер; обсяг короткочасної пам'яті – 4–5 одиниць; труднощі у свідомому відтворенні	Нестійка, легко відволікається; довільна увага лише починає формуватися; концентрація нетривала (5–10 хв); потребує частого переключення видів діяльності	Наочно-образне мислення; пізнання через конкретні предмети та дії; мислення тісно пов'язане зі сприйманням; перші елементи узагальнення та порівняння	Яскраво виражена, емоційно насичена; пов'язана з грою, казками, фантазуванням; уява переважно репродуктивна

Клас	Мовлення	Пам'ять	Увага	Мислення	Уява
2 клас	Активно зростає лексична та граматична компетентність; з'являються короткі монологічні висловлювання; описи картинок, подій, прості розповіді з елементами послідовності	Формується довільна пам'ять; обсяг утримання інформації – 6–7 одиниць; початок розвитку логічної пам'яті; застосування простих мнемічних прийомів	Здатність до довільної уваги 15–20 хв; увага ще нестійка, потребує педагогічної підтримки; початок формування вибіркової	Початок операційного мислення; розвиток умінь класифікувати, порівнювати, встановлювати прості причинно-наслідкові зв'язки	Уява поєднує реальні спостереження з фантазією; з'являються складніші сюжетні ігри та елементи творчого моделювання
3 клас	Формується зв'язне мовлення; монологи з чіткішою логікою та структурою; розвиток уміння планувати висловлювання; зростає контроль за мовленням	Обсяг пам'яті – 7–8 одиниць; розвиток асоціативного й смислового запам'ятовування; зростає роль довільної пам'яті	Концентрація уваги 25–30 хв; розвиток вибіркової уваги; здатність до переключення між завданнями	Логіко-абстрактне мислення; узагальнення, аналіз, елементи синтезу; мислення дедалі менше залежить від наочності	Уява стає систематизованою і продуктивною; створення власних історій, сюжетів, образів; розвиток творчої уяви
4 клас	Сформована усна й писемна комунікативна компетентність; розгорнуті монологічні висловлювання; структуровані тексти, твори, доповіді; монолог – провідна форма мовлення	Довільна й логічна пам'ять стабільні; обсяг – 8–9 одиниць; переважає осмислене запам'ятовування та довготривале збереження інформації	Концентрація 30–40 хв; сформовані навички планування, самоконтролю та розподілу уваги	Операційно-логічне мислення; аналіз, синтез, класифікація; здатність до самостійного розв'язання проблем і перенесення знань	Цілеспрямована, підпорядкована навчальній діяльності; використовується для творчого письма, проєктів, самовираження

Методичний аспект розвитку монологічного мовлення в початковій школі передбачає цілеспрямований добір змісту, методів і прийомів навчання, які сприяють формуванню в учнів умінь створювати різні типи монологічних висловлювань (розповідь, опис, міркування) з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей. У контексті НУШ особливої ваги набувають інтерактивні форми роботи, робота з текстом, мовленнєві ситуації, проектна діяльність та рефлексія, що забезпечують практичну спрямованість мовленнєвого навчання.

Типові освітні програми О. Савченко та Р. Шияна передбачають поетапний і системний розвиток монологічного мовлення молодших школярів від елементарних форм усного висловлювання до розгорнутих, логічно структурованих і комунікативно доцільних монологів. Водночас у програмі О. Савченко акцентовано увагу на текстоцентричному підході та поступовому ускладненні мовленнєвих умінь, тоді як у програмі Р. Шияна бачимо акцент на діяльнісному і практико-зорієнтованому характері монологічного мовлення в реальних комунікативних ситуаціях.

Проаналізовані психолінгвістичні та дидактичні засади розвитку мовлення слугують основою моделі розвитку монологічного мовлення молодших школярів (рис. 1). Модель розроблена для застосування у початковій школі, а не для конкретного класу, з кількох причин. По-перше, універсальні концептуальні засади, адже модель опирається на нормативно-законодавчі документи, психологічно-педагогічні особливості та лінгводидактичні засоби. Ці елементи однаково актуальні для всіх класів початкової школи, оскільки враховують загальні принципи навчання молодших школярів. По-друге, мета моделі – формування монологічного мовлення та розвиток критичного мислення, комунікативних умінь і рефлексії – це загальні компетентності, які потрібні усім молодшим школярам. По-третє, структурні компоненти та педагогічні умови: мотиваційні, когнітивні, мовленнєво-операційні, комунікативні та рефлексивні компоненти – універсальні для будь-якого віку молодших школярів; педагогічні умови (системне використання комунікативних вправ, інтегративний підхід, активність та самостійність учнів) можуть адаптуватися під рівень конкретного класу. По-четверте, принципи реалізації моделі – комунікативної спрямованості, системності, інтеграції та активності – також універсальні і можуть застосовуватися як у 1-му, так і у 4-му класах, лише з різною складністю завдань. По-п'яте, результати моделі – уміння планувати монологічне мовлення, логічність, виразність і орфографічна грамотність – цілі, актуальні для всіх класів початкової школи, хоча рівень складності завдань буде різнитися.

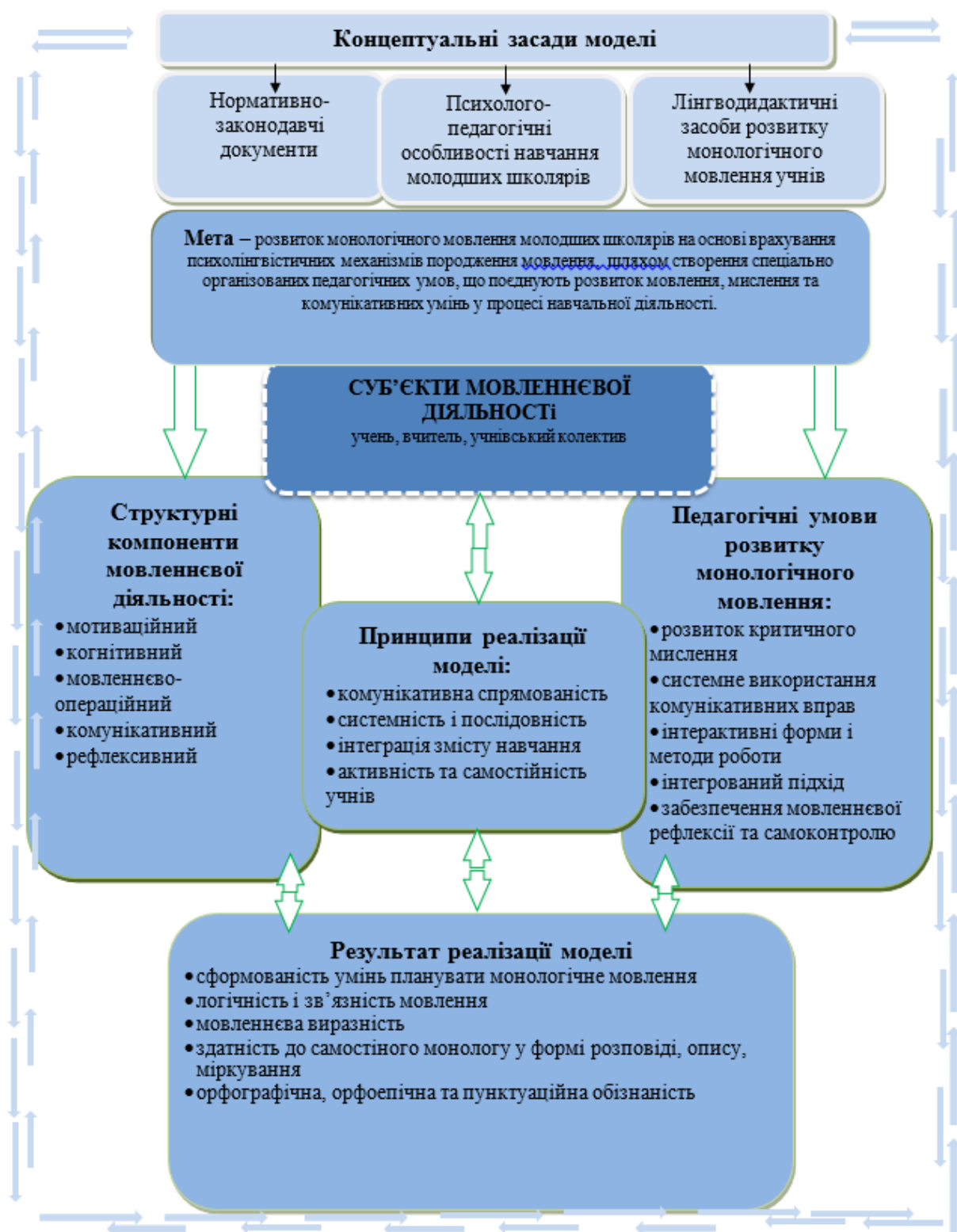

Рис. 1. Модель розвитку монологічного мовлення учнів початкової школи

Формування монологічного мовлення молодших школярів потребує створення в навчальному процесі спеціально організованих педагогічних умов, що забезпечують активну, усвідомлену та комунікативно спрямовану мовленнєву діяльність учнів. Такі умови мають поєднувати розвиток мовлення, критичного мислення та комунікативних умінь на основі використання інтегрованих і інтерактивних освітніх технологій: цілеспрямована організація мовленнєвої діяльності учнів на засадах розвитку критичного мислення; систематичне застосування комунікативних вправ у поєднанні з інтегрованими видами навчальної діяльності; використання інтерактивних технологій як засобу активізації мовленнєвої взаємодії та мовленнєвої рефлексії; системне використання вправ на планування, структурування та виразне відтворення усних висловлювань у межах інтегрованого та інтерактивного навчання.

Висновки. У межах початкової освіти особливого значення набуває розвиток монологічного мовлення як складного виду мовленнєвої діяльності, що потребує сформованості мисленнєвих операцій, довільної уваги, пам'яті, умінь планування та самоконтролю. Монологічне мовлення забезпечує цілісне, логічне й послідовне вираження думок, сприяє самовираженню учнів і формуванню їхньої мовної особистості. Розвиток мовлення молодших школярів нерозривно пов'язаний із розвитком зв'язного мовлення, яке виступає показником рівня мовленнєвої та когнітивної зрілості дитини. Важливим компонентом формування мовної особистості є розвиток емоційно-ціннісного ставлення до мовлення та метапізнавальних умінь, які забезпечують усвідомлений контроль за власними висловлюваннями, їх доречністю, логічністю та адаптацією до конкретної комунікативної ситуації. Поєднання мовленнєвих, когнітивних, емоційних і метапізнавальних чинників створює підґрунтя для цілісного розвитку мовної особистості молодшого школяра.

Література:

1. Бугера Ю. Ю. Порівняльна характеристика розвитку уваги у нормально розвинених та розумово відсталих молодших школярів у процесі навчальної діяльності. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки.* 2015. №. 1. С. 11–15.
2. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі: методичний посібник / За редакцією М.С. Вашуленко. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2018. 400 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. І голов. Ред. В.Т.Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
4. Волошина В. В. Психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 1999. 19 с.
5. Вторникова Ю.С. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи. *Витоки педагогічної майстерності: збірник наукових праць.* Полтава, 2011. С. 88–94.

5(25)
2026

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

ISSN 3041-1572 Online

6. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа. Головне вид-во, 1985. 360 с.
7. Державний стандарт початкової освіти (2018). URL: Про затвердження Державного станд... | від 21.02.2018 № 87.
8. Закон «Про освіту». URL: Про освіту | від 05.09.2017 № 2145-VIII.
9. Кардаш Л. В. Специфіка монологічного мовлення: психологічний та лінгвістичний аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна.* 2015. Вип. 57. С. 54–58.
10. Концепція Нової української школи. URL: Book-FINAL-CS6-UPD.
11. Костриця А. С., Сорочинська О. А. Психічне здоров'я учнів початкової школи та умови його збереження під час навчально-виховного процесу. *Materials of the XI International scientific and practical conference, "Science and civilization-2015". Pedagogical sciences.* Sheffield. Science and education LTD, 2015. Т. 11. С. 79–83.
12. Кулик О. Д. Комунікативна компетентність: підходи до визначення та роль у формуванні мовно- мовленнєвої особистості. *Topical issues of education: Collective monograph.* Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2018. Р. 148–162.
13. Орап М. О. Мовленнєва компетенція та мовленнєва діяльність у структурі мовленнєвого досвіду особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія.* Харків, 2014. Вип. 48. С. 78–91.
14. Пентиліук М. І. Мовна особистість учня в перспекції мовленнєвого спілкування. *Таврійський вісник освіти: науково-методичний журнал.* Херсон, 2008. №2 (18). С. 53–61.
15. Петрів О. П. Психологічні особливості розумової працездатності молодших школярів: дис. ... к. психол. н.: 19.00.07. Київ, 2005. 209 с.
16. Скрипченко О. В., Бушай І. М., Срипченко Л. О. Основи психології і педагогіки (психічні процеси) / за ред. Скрипченка О.В. Київ, 2003. 145 с.
17. Турко О. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в умовах дистанційного навчання. *Перспективні напрями сучасної науки та освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Слов'янськ, 19 – 20 травня 2020 року / відп. ред. О. Хващевська.* Слов'янськ: Видавництво «Папірус», 2020. С. 168–171.

References:

1. Buhera, Yu.Yu. (2015). Porivnialna kharakterystyka rozvytku uvahy u normalno rozvynenykh ta rozumovo vidstalykh molodshykh shkoliariv u protsesi navchalnoi diialnosti [A comparative analysis of attention development in typically developing and intellectually disabled primary school pupils during learning activities]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho. Psykholohichni nauky – Scientific Bulletin of V.O. Sukhomlinsky Mykolaiv National University. Psychological Sciences, 1*, 11–15 [in Ukrainian].
2. Vashulenko, M.S. (2018). *Ukrainska mova i movlennia v pochatkovii shkoli [The Ukrainian Language and Speech in Primary School: metodychnyi posibnyk.* Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita» [in Ukrainian].
3. Busel, V.T. (Eds.). (2007). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod., dopov.ta SD) [The Comprehensive Dictionary of Modern Ukrainian (with supplements, additions and a CD)].* Kyiv; Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
4. Voloshyna, V.V. (1999). *Psykhologhichni determinanty navchalnoi uspishnosti molodshykh shkoliariv [Psychological determinants of academic achievement among primary school pupils]: avtoref. dys... kand. psykhol. nauk: 19.00.07.* Kyiv [in Ukrainian].

5. Vtornykova, Yu.S. (2011). Komunikatyvna kompetentnist u strukturі kliuchovykh kompetentnostei hromadian Yevropy [Communicative competence within the framework of the key competences of European citizens]. *Vytoky pedahohichnoi maïsternosti: zbirnyk naukovykh prats – Outcomes of Pedagogical Expertise: A Collection of Academic Papers*. Poltava, 88–94 [in Ukrainian].

6. Hanych, D.I. & Oliinyk, I.S. (1985). *Slovnnyk lnhvistychnykh terminiv [Glossary of linguistic terms]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

7. Derzhavnyi standart pochatkovoï osvity (2018). Retrieved from Про затвердження Державного станд... | від 21.02.2018 № 87.

8. Zakon «Pro osvitu». Retrieved from Про освіту | від 05.09.2017 № 2145-VIII.

9. Kardash, L.V. (2015). Spetsyfika monolohichnoho movlennia: psykholohichni ta lnhvistychni aspekty [The Characteristics of Monologue Speech: Psychological and Linguistic Aspects]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia : Filolohichna – Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Series: Philology*, 57, 54–58 [in Ukrainian].

10. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly. Retrieved from Book-FINAL-CS6-UPD.

11. Kostrytsia, A.S. & Sorochynska, O.A. (2015). Psykhichne zdorovia uchniv pochatkovoï shkoly ta umovy yoho zberezhenntia pid chas navchalno-vykhovnoho protsesu [The mental health of primary school pupils and how to safeguard it during the educational process]. *Materials of the XI International scientific and practical conference, “Science and civilization-2015”. Pedagogical sciences*. Sheffield. Science and education LTD, 11, 79–83 [in Ukrainian].

12. Kulyk, O.D. (2018). Komunikatyvna kompetentnist: pidkhody do vyznachennia ta rol u formuvanni movno- movlennievoi osobystosti [Communicative competence: approaches to its definition and its role in the development of linguistic and communicative identity]. *Topical issues of education: Collective monograph*. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 148–162 [in Ukrainian].

13. Orap, M.O. (2014). Movlennieva kompetentsiia ta movlennieva diialnist u strukturі movlennievoho dosvidu osobystosti [Language competence and language use within the framework of an individual’s linguistic experience]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia – Journal of the H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Psychology*. Kharkiv, 48, 78–91 [in Ukrainian].

14. Pentyliuk, M.I. (2008). Movna osobystist uchnia v prospektsii movlennievoho spilkuvannia [The student’s linguistic identity in the context of verbal communication]. *Tavriiskyi visnyk osvity: naukovo-metodychnyi zhurnal – Tavriya Education Bulletin: A Scientific and Methodological Journal*. Kherson, 2 (18), 53–61 [in Ukrainian].

15. Petriv, O.P. (2005). *Psykhologichni osoblyvosti rozumovoi pratsezdatsnosti molodshykh shkoliariv [Psychological characteristics of cognitive performance in primary school pupils]: dys. ... k. psykol. n.: 19.00.07*. Kyiv [in Ukrainian].

16. Skrypchenko, O.V., Bushai, I.M. & Srypchenko, L.O. (2003). *Osnovy psykholohii i pedahohiky (psykhichni protsesy) [Fundamentals of Psychology and Education (Mental Processes)]*. Kyiv [in Ukrainian].

17. Turko, O. (2020). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibitnykh uchyteliv pochatkovoï shkoly v umovakh dystantsiinoho navchannia. O. Khvashchevska (Eds.), *Perspektyvni napriamy suchasnoi nauky ta osvity: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Sloviansk, 19–20 travnia 2020 roku – Promising Areas of Contemporary Science and Education: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Sloviansk, 19–20 May 2020: Vydavnytstvo «Papirus», 168–171 [in Ukrainian].*

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

Журнал

«Суспільство та національні інтереси»

№ 5(25) 2026

*Формат 60x90/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2.*

*Видавець:
ФОП «Жукова Ірина Віталіївна», Свідоцтво серія ДК № 7425 від 09.08.2021 р.*